

Szczurowski, Jacek

Ocena antrolologiczna szczątków kostnych ze stanowiska Maślomęcz 15 (okres rzymski) wyeksplorowanych w 1996 i 1997 roku

---

Archeologia Polski Środkowowschodniej 3, 130-133

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JACEK SZCZUROWSKI

OCENA ANTROPOLOGICZNA SZCZĄTKÓW KOSTNYCH ZE STANOWISKA MASŁOMĘCZ 15 (OKRES RZYMSKI) WYEKSPLOROWANYCH W 1996 I 1997 ROKU

W kolejnym sezonie badawczym 1997 r. czynny udział w pracach na cmentarzysku w Masłomęczu, kierowanych przez dr hab. Andrzeja Kokowskiego, brali udział pracownicy i studenci Katedry Archeologii UMCS oraz Zakładu Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Był to piąty sezon wspólnych interdyscyplinarnych badań w Masłomęczu.

Wyeksplorowane szczątki kostne pochodzą z 34 grobów; 29 zawierało pochówki wyłącznie szkieletowe, 5 pozostałych (nr nr 427,448,451, 457 i 463) szczątki charakteryzujące się różnym stopniem przepalenia.

Po szczegółowej inwentaryzacji szczątków i ich częściowej rekonstrukcji, określono stan zachowania, płeć i wiek szkieletów. Wykonano pomiary antropometryczne dobrze zachowanych czaszek i kości długich. Określono też występowanie 32 wybranych cech niemetrycznych czaszki oraz dokonano wstępnej oceny zmian paleopatologicznych.

Na trudności związane ze stanem zachowania szczątków z cmentarzyska masłomęckiego zwracano już uwagę w poprzednich opracowaniach (P. Dąbrowski, J. Szczurowski 1995; 1996; J. Szczurowski 1997). Stan zachowania szkieletów wyeksplorowanych w sezonach 1996 i 1997 nie jest dobry. W 12 przypadkach (35%) nie można precyzyjnie określić wieku szkieletów, natomiast w 6 przypadkach (18%) nie udało się ustalić płci źle zachowanych szkieletów osobników dorosłych (tab.1). Tylko w 16 grobach (47%) znaleziono czaszki w różnym stopniu zachowania: 1 *cranium* (CR), 3 *calvarium* (CV), 1 *calvaria* (Cl), 1 *calvaria* z żuchwą (Clm) oraz 10 czaszek w ułamkach.

Płeć szkieletów określono metodą kompleksowej oceny płci zaproponowaną przez G. Acsádi i J. Nemeskéri (1970), zaś wiek na podstawie obliteracji szwów czaszkowych i starcia koron zębów oraz cech szkieletu postkranialnego (J. Piontek 1996).

Liczebność szkieletów męskich i żeńskich jest bardzo zbliżona (tab. 1), co nie odzwierciedla typowej dla tego stanowiska dysproporcji polegającej na niemal dwukrotnej przewadze szczątków żeńskich nad męskimi (P. Dąbrowski, J. Szczurowski 1996; J. Szczurowski 1997). Duża liczba pochówków dziecięcych (*infans I*) - 13 przypadków (38%) (tab. 1) potwierdza postulowaną już wcześniej (P. Dąbrowski, J. Szczurowski 1995; 1996) hipotezę o dużej śmiertelności okołoporodowej i we wczesnym dzieciństwie w populacji gockiej z Masłomęcza.

Stan zachowania pozwolił na zmierzenie największej długości (pomiar M_1) kości ramiennej, łokciowej, promieniowej i udowej oraz długości całkowitej (pomiar M_1) kości piszczelowej 4 osobników (tab. 2). Pomiary wykonano dwukrotnie zgodnie z numeracją i zaleceniami szczegółowymi R. Martina i K. Sallera (1957). Na podstawie pomiarów długościowych wyliczyłem przyżyciową wysokość ciała badanych osobników (tab. 2). Do określenia tejeż posłużyłem się metodą Trotter i Glesser (1952) rekomendowaną przez J. Strzałko (1971). U osobnika żeńskiego (grób 433) możliwe było odtworzenie przyżyciowej wysokości ciała na podstawie pomiarów fragmentów lewej kości udowej: wysokości głowy (40 mm) oraz wysokości szyjki (29 mm). Wysokość ciała mieści się w przedziale 155-159 cm (J. Strzałko, J. Piontek, A. Malinowski 1972). Uzyskane wyniki potwierdzają spostrzeżenia o przewadze w populacji masłomęckiej osobników średnio- i wysokorosłych (J. Szczurowski 1997).

Na 3 najlepiej zachowanych czaszkach zmierzono 12 najpowszechniej stosowanych pomiarów kraniometrycznych (tab. 3). Czaszka żeńska z grobu 449 była zachowana na tyle dobrze, że udało się wyliczyć podstawowe wskaźniki proporcji czaszki dla tego osobnika. Przedstawiają się one następująco:

1. szerokościowo-długościowy	- 79,8
2. wysokościowo-długościowy	- 74,6
3. wysokościowo-szerokościowy	- 93,5
4. Hrdlički-Kóčki	- 82,9
5. czołowo-szerokościowy	- 70,3
6. twarzy górnej	- 51,2
7. nosa	- 55,3
8. oczodołów	- 82,0

Na podstawie wartości wskaźników powiedzieć można, że kobieta z grobu 449 miała czaszkę średnią z szerokim czołem, średnioszeroką twarzą, szerokim nosem i średnimi oczodołami.

Skorzystałem również z opracowań Berry i Berry (1967), Czarnetzkyego (1972) oraz Movsesjan i in. (1975) do oceny 32 wybranych cech niemetrycznych czaszki: *ossiculum fonticuli posterioris*, *ossiculae suturae lambdae*, *foramen parietale*, *ossiculum fonticuli anterioris*, *sutura frontalis*, *ossiculae suturae coronalis*, *ossiculum fonticuli anterolateralis*, *sutura frontotemporalis*, *ossiculum incisurae parietalis*, *ossiculum fonticuli*

culi posterolateralis, torus acusticus, foramen mastoideum extrasuturale, canalis condylaris patens, facies condylaris bipartita, tuberculum praecondylare, canalis hypoglossi bipartitus, foramen ovale in spinosum confluens, incisura spinosa, torus palatinus, torus maxillaris, foramen zygomaticofaciale absens, foramen supraorbitale, incisura frontalis accessorium aut foramen frontale accessorium, foramen infraorbitale accessorium, ossiculae suturae sagittalis, cribra orbitalia, spina trochlearis, os Incae, foramen mentale accessorium, torus mandibularis, obecność M_3 w szczęce, obecność M_3 w żuchwie.

Cechy niometryczne ocenilem na 6 czaszkach. Na czaszce z grobu 427 wystąpiły 2 cechy: M_3 w szczęce (po stronie prawej), M_3 w żuchwie (po stronie prawej). Na czaszce z grobu 430 wystąpiło 8 cech: *ossiculae suturae lambdae* (po stronie prawej 1 kość w odcinku L_1 szwu), *foramen paritale* (po stronie lewej), *sutura frontalis, ossiculum fonticuli anterolateralis* (po stronie prawej typ 11 wg A. A. Mowsesjan i in. 1975), *ossiculum incisurae parietalis* (po stronie prawej), *canalis hypoglossi bipartitus* (po stronie lewej), *foramen zygomaticofaciale absens* (obustronnie), M_3 w szczęce (po stronie lewej). Na czaszce z grobu 433 wystąpiły 3 cechy: *foramen paritale* (obustronnie), *sutura frontalis, foramen zygomaticofaciale absens* (po stronie prawej), *spina trochlearis* (obustronnie). Na czaszce z grobu 444 wystąpiły 2 cechy: *sutura frontalis, foramen supraorbitale* (obustronnie). Na czaszce z grobu 445 wystąpiły 4 cechy: *ossiculae suturae lambdae* (po stronie prawej 2 kości w odcinku L_3 szwu), *canalis condylaris patens* (po stronie lewej), M_3 w szczęce (po stronie prawej), M_3 w żuchwie (obustronnie). Na czaszce z grobu 449 wystąpiło 7 cech: *ossiculae suturae lambdae* (obustronnie - po stronie prawej 2 kości w odcinku L_3 , po stronie lewej 1 kość w odcinku L_3 szwu), *ossiculum fonticuli anterolateralis* (po stronie lewej typ 10 wg A. A. Mowsesjan i in. 1975), *foramen mastoideum extrasuturale* (obustronnie), *torus palatinus* (1 stopień wykształcenia), *foramen zygomaticofaciale absens* (po stronie prawej), *foramen supraorbitale* (obustronnie), *os Incae* (typ *incompletum* podwójna).

Na szczątkach pochodzących z 3 grobów (nr nr 427, 445, 456) wystąpiły zmiany paleopatologiczne. Szczególnie liczne są zmiany na szkieletie młodego mężczyzny (ok. 24-27 lat - nie zespolony z trzonem koniec mostkowy lewego obojczyka) z grobu 427, którego pochówek, według interpretacji archeologicznej, miał charakter ofiarny. Uszkodzenia dotyczą przede wszystkim kości krzyżowej. Kanał krzyżowy nosi ślady rozległego stanu zapalnego, który objął również lewą stronę kości. W wyniku zapalenia uszkodzeniu uległa blaszka kostna powierzchni miednicznej kości, jako rozległe ubytki w okolicach otworów krzyżowych miednicznych, oraz lewa powierzchnia uchowata. Ponadto widoczne są zmiany o charakterze przerostowym w okolicy rozworu krzy-

żowego i prawego wyrostka stawowego. Na powierzchni grzbietowej kości krzyżowej, na wysokości wyrostka kolczystego I kręgu krzyżowego, po stronie prawej znajduje się owalny otwór, najprawdopodobniej pozostałość po przetocze ropnej. Niewielkie zmiany znajdują się również w lewym dole biodrowym w postaci nieznacznych gąbczastych przerostów oraz na szyjce obu kości udowych (ubytek blaszki istoty zbitej wielkości 1,5 x 2,0 cm na powierzchni przedniej szyjki). Na lewej kości ramiennej widoczna jest perforacja dołu dziobiastego. Obserwacje dotyczące kości krzyżowej uzupełnione zostaną szczegółową analizą radiologiczną, która pozwoli precyzyjnie wyjaśnić charakter zmian oraz ich wpływ na funkcjonowanie całego organizmu.

Niewielkie zmiany patologiczne są widoczne na szczątkach z grobu 445. Po lewej stronie guzowatości krzyżowej znajduje się wygojony ślad prawdopodobnie po stanie zapalnym. Na szczątkach z grobu 456 widoczny jest kościorost między kością krzyżową i guziczną.

Wcześniejsze opracowania podkreślają, że w obrzędku pogrzebowym ludności gockiej z grupy masłomęckiej charakterystyczne jest występowanie tzw. pochówków cząstkowych jednego lub dwóch i więcej osobników w obrębie jednej jamy grobowej (T. Malinowski 1989; B. Rutkowska 1989; A. Kokowski 1993; 1995; P. Dąbrowski, J. Szczurowski 1995; 1996). W przypadku grobów zawierających szczątki dwóch i więcej osobników nie wliczałem do ogólnej liczby szkieletów szczątków wtórnie umieszczonych w jamie grobowej, co pozwoliło uniknąć wielokrotnego liczenia jednego osobnika. Istnieją bowiem udowodnione przypadki wtórnego umieszczania szczątków jednego osobnika w obrębie kilku jam grobowych (T. Malinowski 1989).

Pochówki cząstkowe znajdowały się w 6 jamach grobowych. W grobach 451, 457 i 460, które zawierały szczątki dziecięce wtórnie umieszczono niewielkie fragmenty kości osobników dorosłych (w grobie 451 były one przepalone). W grobie 447 zawierającym szczątki osobnika dorosłego umieszczono wtórnie kości dziecka w wieku *infans I* (zachował się fragment kości skroniowej). W grobie 439 zawierającym szczątki mężczyzny znajdowała się kość piszczelowa osobnika w wieku najprawdopodobniej *juvenis*. Najciekawszym pochówkiem cząstkowym są kości z grobu 449; na głębokości 79 cm znaleziono czaszkę żeńską, której wieku nie można było precyzyjnie ustalić. W wyniku dalszej eksploracji grobu na głębokości 134 cm znaleziono kolejną czaszkę żeńską w wieku *juvenis/adultus* oraz fragmenty mózgowiczaszki i trzonów kości długich dziecka w wieku *infans I*. Poniżej tych szczątków odkryto źle zachowany, kompletny szkielet postkranialny osobnika płci żeńskiej.

W 4 grobach oprócz kości ludzkich znajdowały się również szczątki zwierzęce. W groby 432 i 444 znaleziono pojedyncze zęby, zaś w grobach 427 i 460 kości

szkieletu postkranialnego. Obecność kości zwierząt, prawdopodobnie o charakterze ofiarnym, była notowana wcześniej w jamach grobowych na cmentarzysku w Masłomęczu (A. Nadachowski, M. Wolsan 1989; Z. Szynklar 1989; P. Dąbrowski, J. Szczurowski 1996).

Ocena szczątków kostnych wyeksplorowanych w sezonach 1996 i 1997 z racji niedużej ich liczby jest jedynie przyczynkiem do kompleksowej analizy, planowanej po ostatecznym zakończeniu prac wykopaliskowych na cmentarzysku w Masłomęczu.

Tabela 1. Płeć i wiek szczątków kostnych ze stanowiska Masłomęcz 15 (sezony 1996 i 1997)

Płeć	Wiek						Łącznie
	<i>infans I</i>	<i>juvenis-adultus</i>	<i>adultus</i>	<i>maturus</i>	nieokreśl. dorośli	nieokreśl. dzieci	
męska	-	2	2	1	2	-	7
żeńską	-	2	5	-	1	-	8
nieokreśl.	10	-	-	-	6	3	19
Łącznie	10	4	7	1	9	3	34

Tabela 2. Wartości pomiarów kości długich szkieletu ze stanowiska Masłomęcz 15 (sezony 1996-1997)

Nr grobu	Płeć	<i>humerus</i> [mm]	<i>ulna</i> [mm]	<i>radius</i> [mm]	<i>femur</i> [mm]	<i>tibia</i> [mm]	Wysokość ciała [cm]
427	męska	308 (P) 312 (L)	267 (L)	242 (L)	-	-	168
456	męska	-	269 (L)	242 (L)	429 (P) 424 (L)	347 (P)	167
430	żeńską	301 (P) 299 (L)	252 (P)	223 (L)	-	-	161
445	żeńską	327 (P)	-	-	-	-	168

Legenda: (P) - kość prawa, (L) - kość lewa

Tabela 3. Wartości pomiarów czaszek ze stanowiska Masłomęcz 15 (sezony 1996 i 1997)

L.p.	Nr wg Martina	Pomiar	Numer czaszki		
			430	445	449
1.	1	g-op	(176)	-	173
2.	17	ba-b	-	-	129
3.	8	eu-eu	(136)	-	138
4.	12	ast-ast	(110)	-	105
5.	9	ft-ft	97	-	97
6.	48	n-pr	-	-	63
7.	55	n-ns	-	-	47
8.	45	zy-zy	-	-	123
9.	51	mf-ek	-	-	39
10.	52	wys. oczodołu	-	-	32
11.	54	szer. ap. piriform.	-	-	26
12.	66	go-go	-	96	-

Przybliżone wartości pomiarów

LITERATURA

- Acsádi G., Nemeskéri J.
1970 *History of Human Life Span and Mortality*, Budapest.
- Berry A. C., Berry R. J.
1967 Epigenetic variation in the human cranium, „*Journal of Anatomy*”, nr 101, s. 361-379.
- Czarnetzky A.
1972 Epigenetische Skeletmerkmale im Populations III, „*Zeitschrift für Morfologie und Anthropologie*”, t.64, s. 145-158.
- Dąbrowski P., Szczurowski J.
1995 Wstępne informacje o szczątkach kostnych z cmentarzysk grupy masłomęckiej (okres rzymski) wyeksplorowanych w sezonach 1993 i 1994. Spr. UMCS, s. 19-22.
1996 Sprawozdanie z analizy antropologicznej szczątków kostnych ze stanowiska Masłomęcz 15 z badań w latach 1994 i 1995. APŚ, t. 1, s. 91-92
- Kokowski A.
1993 Czternasty sezon badań cmentarzyska w Masłomęczu, stanowisko 15 w województwie zamojskim. Spr. UMCS, s. 30-36.
1995 *Grupa masłomęcka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim*. Lublin.
- Malinowski T.
1989 Uwagi o obrządku pogrzebowym na cmentarzysku w Masłomęczu. [w:] Kul. wielb., t. 2, s. 5-10.
- Martin R., Saller K.
1957 *Lehrbuch der Anthropologie*. Stuttgart.
- Movsesjan A. A., Mamonova N. N., Ryckov J. G.
1975 Programma i metodika issledovanija anomalii čerepa, „*Voprosy Antropologii*”, vyp. 51, s. 127-150.
- Nadachowski A., Wolsan M.
1989 Ocena archeozoologiczna szczątków zwierzęcych ze stanowisk grupy masłomęckiej (młodszy okres wpływów rzymskich, południowo-wschodnia Polska), [w:] Kul. wielb., t. 2, s. 63-73.
- Piontek J.
1996 *Biologia populacji pradziejowych*. Poznań.
- Rutkowska B.
1989 Grupa masłomęcka w świetle badań archeologiczno-antropologicznych (Masłomęcz stanowisko 15), [w:] Kul. wielb., t. 2, s. 17-46.
- Strzałko J.
1971 Metody rekonstrukcji wzrostu człowieka na podstawie pomiarów szkieletu, PANtr., t. 37, z. 2, s. 295-314.
- Strzałko J., Piontek J., Malinowski A.
1972 Problem rekonstrukcji wzrostu na podstawie kości zachowanych we fragmentach lub spalonych, PANtr., t. 38, z. 2.
- Szczurowski J.
1997 Wstępna ocena przyżyciowej wysokości ciała osobników płci męskiej i żeńskiej ludności gockiej grupy masłomęckiej, stan. Masłomęcz 15, APŚ, t. 2, s. 121-123.
- Szyndlar Z.
1989 Szczątki żółwi błotnych *Emys orbicularis* (L. 1758) ze stanowiska grupy masłomęckiej, [w:] Kul. wielb., t. 2, s. 73-75.
- Trotter M., Gleser G. C.
1952 Estimation of stature from long bones of American Whites and Negroes. „*American Journal of Physical Anthropology*”, nr 10, s. 463-514.

JACEK SZCZUROWSKI

**ANTHROPOLOGICAL ASSESSMENT OF BONE REMAINS FROM SITE 15 IN MASŁOMĘCZ
(THE ROMAN PERIOD) EXPLORED IN 1996 AND 1997**

The anthropological assessment involved bone remains from 34 graves of the cemetery in Masłomęcz. Twenty nine grave pits contained exclusively inhumation burials. The remaining five contained remains which were burned to various degrees.

The bones are not well preserved; in 12 cases (35%) it was impossible to determine the age of the individuals, while in 6 cases (18%) it was not possible to determine the sex of the adult individuals. Skulls were found only in 16 graves (47%).

The sex and age ratios are presented in table 1. A considerable number of child burials (Infans I) - 13 skeletons (38%) - supports the hypothesis concerning the high perinatal and early childhood mortality in the population of Masłomęcz.

The calculations of the intravital body height support the earlier observations concerning the predominance of medium height and high individuals in the population of the Goths from

Masłomęcz. From three best preserved skulls 12 most common craniometric measurements were taken (Tab.3).

The bone remains from graves 427, 445 and 456 displayed various pathological changes. Particularly striking pathological changes were observed in the case of a young man's skeleton (aged about 24-27) from grave 427. The post-inflammatory changes involve the sacral canal, the pelvis surface, and the left surface of the sacral bone. The hypertrophic changes are situated in the area of the sacral hiatus and the spinous process of the first sacral vertebra. Slightly smaller changes were observed in the left iliac fossa and left humeral bone and both femoral bones.

Six grave pits contained partial burials, while in grave 449 there were bone remains of three individuals (2 female and 1 child). Four graves contained animal bones beside human ones.